

Türk Din Müsikisinde Nevbe Formu ve Keyyâlîyye Tarîkindeki İcrasının İncelenmesi

The Nawba in Turkish Religious Music and Its Tariq of Kayyali Performance Examination

Safiye Şeyda Erdaş

Dr. Sakarya Üniversitesi, Devlet Konservatuarı

Müzikoloji Anabilim Dalı

Dr. Sakarya University, State Conservatory

Department of Musicology

Sakarya, Türkiye

safiyeseyda@sakarya.edu.tr orcid.org/0000-0002-3277-6415

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 3 February/Şubat 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 12 May/Mayıs 2022

Published/Yayın Tarihi: 15 June/Haziran 2022

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Volume/Cilt: 26 **Issue/Sayı:** 1 **Pages/Sayfa:** 101-120

Cite as/Atıf: Erdaş, Safiye Şeyda. "Türk Din Müsikisinde Nevbe Formu ve Keyyâlîyye Tarîkindeki İcrasının İncelenmesi [The Nawba in Turkish Religious Music and Its Tariq of Kayyali Performance Examination]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 26/1 (Haziran 2022): 101-120.

<https://doi.org/10.18505/cuid.1067752>

Plagiarism/İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Safiye Şeyda Erdaş).

The Nawba in Turkish Religious Music and Its Tariq of Kayyali Performance Examination

Abstract: Music is an art that maintains its existence with people and is shaped by them. Especially social needs and rituals determine the place and structure of music in social life. Accordingly, some forms change and develop over time, while others remain dormant and disappear. In addition to the changes in the needs and rituals of the society regarding music, the fact that knowledgeable people could not transfer their knowledge and experience to the next generations is also an important factor in this change. The musical accumulation, which could not be recorded or transferred, becomes known only with a theoretical expression after a while. In the sources, it is reported that nawba was performed especially at holy nights and at weddings or funeral ceremonies and even in the “processions of amen”. The information about how the nawba is performed and the text of the “salawats” and “nawba” sermons recited have survived to the present day with the help of lyric corpus. Additionally, people who witnessed the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Turkish Republic, report the places, times and purposes of these sermons. The “shuguls” recited during the Nawba performance spread to Anatolia and the Balkan lands by the sects of Arab origin. This shows us that nawba was practiced in a very wide geography in the past. When it comes to today, it is seen that nawba is still practiced in geographies where we are in the same cultural basin. The subject of our study is an example of nawba performed by the members of the Kayyali order, which was recorded in 2017. This lodge music form, which has been performed in Idlib and Aleppo regions for centuries, is also decorated with the musical taste of the region. Some muwashshah types, which have an important place in the culture and music of Aleppo, are included in the nawba performance. The Kayyali sect emerged with Shaykh Ismail al-Maczum al-Kayyali (died 685/1286) in the village of Tronbe, which is connected to today's Idlib. After the death of Shaykh Ismail al-Maczum al-Kayyali, who was also Ahmed Rifai's grandson and grew up in the Rifai hearth, the Kayyali sect spread among his descendants and followers. The Kayyali sect, which is classified as a branch of Rifai, is among the sects that make dhikr while standing. Many practices such as dhikr of qiyam, Demdeme, which we know to be performed in the late period Istanbul sufi culture and lodge music, are among the rites of the Kayyali sect. The members of the Kayyali family, who continued to practice the Kayyali method and manners in and around Aleppo until recently, had to immigrate to Turkey in 2013 due to the political turmoil and difficult living conditions in the region. Here, they are trying to transfer their culture and knowledge to the next generations. With his personal efforts, Hasan Sevil recorded a performance performed by the members of the Keyyali sect in Ayyub Sultan, Istanbul in 2017. This ceremony, which was performed with the participation of 14 people, was administered by Shaykh Muhammed Bakir al-Kayyali and his brother Shaykh Hasan al-Kayyali, the shaykhs of Idlib, Bab al-Hadid Keyyâlî Lodge. Registration takes approximately one hour. This nawba, which is performed in four chapters together with the dhikr of qiyam, overlaps with the information that has survived to the present day in many respects. The study bases on literature review and some examples of nawba sermons have emerged for the first time with this study. The main lines of the nawba and the flow of execution are discussed through the mentioned record. In addition, the reasons why the nawba was performed and the namings related to it are given. Here, too, practices such as the nawba performance performed in funeral ceremonies have been encountered. The parts of nawba in performance are explained in order and sample texts are given. Some examples of nashida and hymns were notated and presented in the study in terms of being an example and giving an idea about nawba music. Although the Kayyali family, who performs the nawba, has a large population in the world, it is not well known especially in Turkey and there is no particular study on this subject. On the occasion of this study, new information has been given, albeit briefly, about the life of İsmail el-Maczum el-Kayyali, the founder of the Kayyali sect, and the Kayyali sect.

Keywords: Turkish Religious Music, Lodge Music, Hymns, Nawba, Kayyali, Rifai.

Türk Din Mûsikîsinde Nevbe Formu ve Keyyâlîyye Tarîkindeki İcrasının İncelenmesi

Öz: Mûsikî varlığını insanla devam ettiren ve onunla şekillenen bir sanattır. Özellikle toplumsal ihtiyaçlar, ritüeller mûsikînin sosyal hayattaki konumunu ve yapısını belirler. Buna bağlı olarak zaman içerisinde kimi formlar değişir ve gelişir, kimisi ise âtıl kalır ve kaybolup gider. Burada toplumun müziğe dâir ihtiyaç ve ritüellerinin değişmesinin yanı sıra kaynak olabilecek kişilerin ellerindeki bilgi ve birikimi sonraki nesillere aktaramamış olması da önemli bir etkidir. Kayıt altına alınamamış ya da aktarımı sağlanamamış müzikal birikim bir müddet sonra sadece teorik bir anlatımla bilinir olmaktadır. Kaynaklarda nevbenin özellikle “leyâl-i mübareke” olarak bilinen kandil ve bayram gecelerinde, düğün ya da cenâze merasimlerinde hatta âmin alaylarında icrâ edildiği aktarılmaktadır. Nevbenin nasıl bir tertib ile icrâ edildiği ve okunan salâvatların, nevbe hutbelerinin metnine dâir bilgiler ise güfte mecmuaları vesilesi ile günümüze ulaşmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin son ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarına şahitlik etmiş kişiler vesilesi ile nevbenin hangi mekanlarda ve zamanlarda, hangi sebeplere binâen icrâ edildiği günümüze ulaşan bilgiler arasındadır. Nevbe icrâsı esasında okunan şuguller Arap kökenli tarikatlar eli ile Anadolu ve Balkan topraklarına yayılmıştır. Bu da nevbenin geçmişte oldukça geniş bir coğrafyada icrâ edilmekte olduğu bizlere göstermektedir. Günümüze geldiğinde aynı kültür

havzasında olduğumuz coğrafyalarda nebbenin hala icrâ edildiğine rastlanmaktadır. Çalışmamızın konusu 2017'de kayda alınmış Keyyâlî tarikatı mensupları tarafından icrâ edilmiş bir nebbe örneğidir. Yüzyıllardır İdlîb ve Halep bölgesinde icrâsına devam edilen bu tekke mûsiksi formu aynı zamanda bölgenin mûsikî zevki ile de tezyin edilmiştir. Özellikle Halep kültür ve mûsikisinde önemli yeri olan bazı muvaşşah türleri nebbe icrâsı içerisinde yer almaktadır. Keyyâliyye tarikatı, Şeyh İsmail el-Meczûm el-Keyyâlî (öl. 685/1286) ile bugün İdlîb'e bağlı Tronbe köyünde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Ahmed er-Rifâî'nin torunu olan, Rifâî ocağında yetişmiş Şeyh İsmail el-Meczûm el-Keyyâlî'nin vefatının ardından soyundan ve yolundan gelenler vasıtası ile Keyyâlîlik yayılmıştır. Rifâîliğin bir kolu olarak sınıflandırılan Keyyâlîyye tarikatı, kıyâmî zikir yapan tarikatlar arasındadır. Son dönem İstanbul tasavvuf kültüründe ve tekke mûsikisinde icrâ edilmiş olduğunu bildiğimiz İsm-i Celâl, Kıyâm Kelime-i Tevhîdi, Demdeme gibi birçok uygulama Keyyâlî tarikatının ayin-i şeriflerinde yer almaktadır. Keyyâlî usûl ve erkânını yakın zamana kadar Halep ve civarında icrâ etmeye devam eden Keyyâlî ailesi mensupları, bölgedeki siyasi karışıklık ve zor yaşam şartları sebebi ile 2013'te Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Burada kültür ve birikimlerini kendilerinden sonraki nesillere aktarmaya çaba göstermektedirler. Hasan Sevil şahsî gayretleri ile 2017 tarihinde İstanbul Eyüp Sultan'da, Keyyâlî tarikatı mensuplarının icrâ ettiği bir nebbe kayıt altına alınmıştır. 14 kişinin katılımı ile icrâ edilmiş bu nebbeyi İdlîb, Bâbu'l-Hadîd Keyyâlî Zâviyesi şeyhleri Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ve kardeşi Şeyh Hasan el-Keyyâlî idare etmişlerdir. Kayıt yaklaşık bir saat sürmektedir. Kıyam zikri ile beraber dört fasıl halinde icrâ edilen bu nebbe birçok açıdan günümüze ulaşan bilgilerle örtüşmektedir. Bu çalışmada genel olarak nebbe hakkında kaynaklarda geçmişten günümüze ulaşılmış olan bilgiler aktarılmış ayrıca bazı nebbe hutbesi örnekleri de ilk kez bu çalışma vesilesi ile ortaya çıkmıştır. Bahsedilen kayıt üzerinden nebbenin ana hatları ve icrâ akışı ele alınmıştır. Ayrıca nebbenin hangi sebeplere binâen icrâ edildiği ve buna dâir yapılan isimlendirmelere yer verilmiştir. Burada da cenâze merasimlerinde yapılan nebbe icrâsı gibi örnek uygulamalara rastlanılmıştır. Sırası ile nebbenin icrâdaki bölümleri anlatılmış, zaman zaman örnek metinlere yer verilmiştir. Bazı neşîde ve ilâhî örnekleri notaya alınmış, birer örnek olması ve nebbe mûsikisine dair fikir vermesi açısından çalışma içerisinde sunulmuştur. Nebbeyi icrâ eden Keyyâlî ailesi her ne kadar dünya üzerinde geniş bir nüfusa sahipse de özellikle ülkemizde pek tanınmamakta ve bu konu üzerine yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma vesilesi ile Keyyâlî tarikatının kurucusu İsmail el-Meczûm el-Keyyâlî'nin hayatı ve Keyyâlîlik hakkında kısa da olsa yeni bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Din Mûsikîsi, Tekke Mûsikîsi, İlahî, Nevbe, Keyyâlî, Rifâî.

Giriş

İnsan hayatının her safhasında ve anında var olan mûsikî, onun yeryüzündeki macerasına estetik ve güzellik katmıştır. Aynı zamanda eğitici bir rol de üstlenen mûsikî, ortaya çıktığı ve dahil olduğu her anı eşsiz kılmıştır. Zira her icrâ tek seferliktir; eser ve enstrümanlar aynı olsa dahi icrâcı ve dinleyiciler bir önceki duygu durumlarında olamazlar, bu da mûsikînin var olduğu andaki eşsizliğine vesile olur. Zamanın dikey bir hat olarak genişlediği bu demler anı eşsiz kılmanın yanı sıra benzer anlar arasında ortak bir hissiyat ve algı oluşturur. Böylece yatay zamanda çizgisinde de mûsikî insan hafızasında yer edinmiş olur. Mûsikînin yatay zaman çizgisindeki bu varlığı doğumdan ölüme insan hayatında belirli sebeplere bağlı olarak yapılan icrâlar ve ritüellerdir. Toplum hayatı içerisindeki bu ritüellerden biri de *nebbe* formu ya da tertibidir.

Sözlükte “nöbet, sıra, sıra ile görülen iş” anlamlarına gelen nebbe (نوبه) bir vürmalı enstrümanın adı olmanın yanı sıra Türk Din Mûsikîsinde özellikle kıyamî zikir yapan tekkelerde bayram ve kandil gecelerinde icrâ edilen bir formun da adıdır.¹ Daha çok Kadirî, Rifâî, Bedevî, Desûkî ve Sa'dî tarikatları tarafından icrâ edilen bu tertib Anadolu ve Balkanlara yine bu tarîkler eli ile yayılmıştır. Bu sebepten olsa gerek *nebbe* tertibi içerisinde daha çok şuşuller yani Arapça güfteli Türk Din Mûsikîsi ilahileri yer almaktadır. Temelde *aktâb-ı erbaa* yani dört kutbun -Abdülkâdir Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Ahmed el-Bedevî ve İbrâhim ed-Desûkî - isimlerinin anılması ve onlara niyazi esas alan nebbe, icrâ edileceği dergâhın âyin günü başta olmak üzere Ramazan Bayram'larında üç, kurban bayramlarında iki defa olmak üzere icrâ edilirdi. Ayrıca hilâfet merasimi, nikah akdi, sünnet düğünü ve bed-i Besmele gibi sebeplere binâen de nebbe icrâ edilirdi.²

¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), “Nevbe”, 2/683; Bekir Topaloğlu-Hayreddin Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus* (İstanbul, 1980), “nebbe”, 30; Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Türkî* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), “Nevbet”, 1473; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2002), “Nevbet”, 828.

² Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, haz. Mehmet Doğan Bayın-İsmail Dervişoğlu (İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2003), 331; Süreyya Agayeva, “Nevbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/37-38.

Son dönem İstanbul tekke mûsikîsi kültürüne ve geleneğine bakıldığında nevbe icrâsında bendir, mazhar, halîle, nevbe, davul, kudüm ve ney gibi enstrümanların yer aldığı görülmektedir. Nevbenin oturlularak icrâ edilen kısmına “Tulûbî Nevbe” denir ve bu kısımdan sonra ayaktaki fasla geçilmektedir.³

Kıyâmî tariklerde her zikir meclisinden evvel âdet olduğu üzere Salât-ı Kemâliyye, ardından o tarîke ait evrâd-ı şerîf ve son olarak da aşr-ı şerîf okunduktan sonra şeyhin izni ile nevbe sazları yerlerinden alınır. Sernâkib, sağında ve solunda birer nâkib olmak üzere şeyh efendinin karşısında ayakta hazır vaziyet alırlar. Nâkiblerin bir adım önünde duran sernâkib “Destûr Yâ Sahib et-tarîk-i ve'l-meydân” diyerek nevbe merasimine giriş yapmış olur. Üç halîle darbından sonra kaside, şuşul ve ilahilerle düm ve tek darbı (2 zamanlı) hâkim olacak şekilde devam edilir. Daha sonra zâkirbaşı Nevbe Hutbesi'ni okumaya başlar. Nevbe Hutbesi bir nevi tasavvuf yolunun büyüklerinden -gerek hayatta gerek vefat etmişlerin rûhâniyetlerinden- meydan açmak için izin (destûr) istemektir.⁴ 1316/1898 tarihli *Ebhe'n-nagâmât fi terennümâtî'l-ilâhiyyât* adlı şuşul mecmuasında Nevbe Hutbesi'ne dair bir örnek verilmektedir:

“Hutbe-i Nevbe

Nevbe Çıkarmanın Kâidesini Beyân, Nukebâ Efendi İcrâ İder

Destûr yâ sâhibe'l-vakt, Kutbe'l-mutevellî ve ricâle'l-gayb
 Hâza'r-rihâb evliyâü'l-kevn, Sâhibû'l-vakti's-sâadet
 Sadâti ashâbi'n-nevbe, Seyyidinâ Hıdri Ebu'l-Abbâs
 Allâmümme'r-ham umûmen cemîan, bi rahmetike yâ erhame'r-râhimîn
 Destûr yâ sâhibe'l-meydân, meydân, meydân-ı Sa'dî
 Destûr yâ sâhibe'l-makâm, makâm-ı Hazreti Abdüsselâm
 Destûr yâ sâhibe hâzâ't-tarîk, el-kutbi'r-rabbânî ve gavsî's-samedânî
 Ve'l-heykeli'n-nûrânî ve nûri'l-burhânî, sâhibe'l-işârâti'l-kerâmâti'l-meânî
 Pîrunâ ve şeyhunâ ve üstazünâ ebu'l-futûh seyyidunâ
 Sa'dedd'in el-Cibâvîyyü'l-Şeybânî kaddesallâhu esrârahu'l-âli
 Ve rafea'nallâhu bi-şefâatihî şey'en lillâh lehümü'l-fâtihâ

Cümle ihvân fâtihâ ider

el-Hulefâ ve'n-nucebâ ve'n-nukebâ ve'l-fukarâ sallû ale'n-nebî

Sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ”⁵

Bir çeşit gülbank olan bu girizgâhtan sonra nevbe başlar ve ritim sazlar, zikir ve ilahiler ile ortamın halet-i rûhiyesine göre icap ettiği müddet devam eder.⁶

1. Keyyâlîyye Örneği Üzerinden Nevbe İcrası

Rifâîyye'nin Keyyâlîyye kolu Şeyh İsmail el-Meczûb el-Keyyâlî (öl. 685/1286) ile ortaya çıkmıştır.⁷ İsmail el-Keyyâlî, Ahmed er-Rifâî'nin kızı Seyyide Fatîma'dan torunudur ve H. 573'te Ümmü Abîde'de doğmuştur.

³ Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, 325-341.

⁴ Yüce Gümüş, “Tulûb-i Nevbe'ye Dâir”, *Keşkül Dergisi* (İstanbul: Sufi Kitap, 2015), 34/121; Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, 7 Kasım 2021.

⁵ Tekfurdağlı eş-Şeyh el-Hâc Hâfız Mehmed Rıfat Efendi, *Ebhe'n-nagâmât fi terennümâtî'l-ilâhiyyât* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 1316), 58.

⁶ Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, 325-341.

⁷ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), I/244.

Doğmadan evvel dedesi Ahmed er-Rifâî tarafından müjdelenmiş ve doğduğu zaman da dedesinin duasını almıştır. Dedesi vefat ettiğinde ise beş yaşındadır.⁸ Hayatının ilk dönemini Ümmü Abîde'de geçiren ve eğitimini burada alan İsmail el-Keyyâlî, Moğolların Irak'a girişinden sonra buradan ayrılıp Halep'e gitmiş⁹, daha sonra ise bugün İdlîb'e bağlı olan Tronbe köyüne yerleşmiştir. Burada *keyl-(kile)* kerameti ile şöhret bulmuştur ve vefatına kadar burada irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Hicri 685(1286) senesinde Halep nâibü'l-sultânî Şemseddin Karasungur el-Mansûrî zamanında 112 yaşında vefat etmiştir.¹⁰ Vefatından sonra tekkede kendi soyundan gelenler tarafından faaliyetlere devam edilmiş ve yakın zamana kadar tekke aktifliğini korumuştur. Nevbe formu da diğer tüm tekke mûsikîsi formları gibi yüzyıllardır Keyyâlî ailesi tarafından günümüze kadar icrâ edilegelmiştir. Bu çalışmaya kaynak olan nevbe icrâsı nesebi ve silsilesi Şeyh İsmail el-Keyyâlî'ye ulaşan, Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ve kardeşi Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde icrâ edilmiştir.

Nevbe, dergâhın ayın günü, mübarek geceler ve bayram günlerinin yanı sıra sünnet, düğün cemiyetleri gibi sebeplere binaen de icrâ edilmektedir. Okunan nevbenin hangi sebep üzere icrâ edildiği ise nevbe başlangıcında okunan neşîdeden anlaşılmaktadır. Nevbe bir, iki ya da üç fasıl halinde icrâ edilebilir:

İstiska' Nevbesi (نوبة الاستسقاء): Yağmur niyazı ile açık havada toplu bir şekilde icrâ edilen nevbedir. *İstiska' Nevbesi* için önceden belirlenmiş olan neşîde okunur ve daha sonra toplu olarak nevbe icrâsına başlanır.¹¹

Nebetü'l-Cûk (نوبة الجوق): Vefat eden salih bir kimsenin ardından icrâ edilen nevbedir.¹² Cûk kelimesi koro, grup, takım, topluluk gibi anlamlara gelmektedir.¹³ *Nebetü'l-Cûk* icrâ edilirken kimi yerler solo kimi yerler ise koro halinde icrâ edilmiştir. Çalışmamızın devamında metin ve nota örneğinde görüleceği üzere bir nevi cenaze salâsına benzemektedir.

Nebetü'l-Cenâiz (نوبة الجنائز): Cenaze sebebi ile icrâ edilen nevbedir. Vefat eden önemli bir şahsın, bir alimin ardından açık havada cenazeye kabre kadar eşlik edilerek icrâ edilir.¹⁴

1.1. Nevbe Tertibi

Kur'ân-ı Kerîm ya da mevlîd kıraatinden sonra şeyh efendi kelime-i tevhid telkini yapar. Oturur vaziyette önce kendisi "Fa'lem ennehû Lâ ilâhe illallah" der. Bunu ise şu şekilde yapar; sağa doğru eğilip "Lâ" diyerek nefyeder, sadra dönüp "ilâhe" der ve sola eğilip "illâllâh" diyerek ispat eder. Daha sonra zâkirlerde şeyh efendiye katılırlar ve üç kez bu şekilde kelime-i tevhidi tekrar ederler.¹⁵

Buradaki oturuş tertibinde ilk safta toplam 5 ya da 7 kişi olunur, ortada *nevbe reîsi* olacak şekilde reîsin iki yanına eşit sayıda zâkir oturur. Reîsin her iki yanında birer davul olur, halile vuran kişi ise nevbe reîsinin tam arkasında olur. Ayrıca Aktâb-ı erbaa'ya sembolik bir atıf olarak dört bendir bulunur.¹⁶

1.1.1. Ta'tîr

Kelime-i tevhîd telkininden sonra *Ta'tîr* (تعطير) kısmı başlar. Bu kısımda Hazreti Peygamber'in şefaatinin ümit ve niyaz ederek ona dair medhiye ve neşîde okunur. Solo olarak icrâ edilen bu kısmın müzikal yapısı ve süresi ise okuyan kişinin takdirine göre değişir. *Ta'tîr* nevbeye bir giriş mahiyeti içermektedir. Usul olarak serbesttir ve bir makamda başlayıp başka bir makamda sona erebilir. Müzikal olarak dinleyiciyi nevbeye hazırlamak adına yapılan icrâdır.

Örnek bir *ta'tîr* metni:

"Bismillâhirrahmânirrahîm

⁸ Muhammed Salih el-Keyyâlî, *Er-risâletü'l-keyyâliyye* (Haleb, 1994), 11.

⁹ Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/99-103.

¹⁰ Keyyâlî, *er-Risâletü'l-Keyyâliyye*, 12.

¹¹ Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

¹² Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

¹³ *Tevakku*, "cûk", (Erişim tarihi: 27.01.2022)

¹⁴ Şeyh Hasan el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Tekirdağ: 26 Mart 2022.

¹⁵ Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

¹⁶ Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

el-Hamdü lillâhi'llezî nevvâra'l-kâinât bi tala'ti hayri'l-beriyye
 el-Hamdü lillâhi'llezî nevvâra'l-kevne bi'z-zâti'l-Muhammediyye
 el-Hamdü lillâhi'llezî hedânâ li hâzâ ve mâ künnâ li nehtediye'l-evlâ en hedânallâh
 ve eşhedü en lâ ilâhe illâllâhi'l-vâhidi'l-ehâd fi zâtihi'l-alîyye
 Ve eşhedü enne seyyidenâ Muhammeden hîratü halkihî ve Mustafâ
 Kâle aleyhi's-salâtü ve's-selâm, itteku'd-dünyâ ve'l-lezî nefsi Muhammedin bi yedihi
 Le innâ le eshâru min hârûte ve mârût
 Ve yâ saharate memmâ bi külliyyetihî ve't-tebea nefsehü hevâ
 Ve ecmelü minke yâ Habîb, lem terâ kadtü aynûn ve ecmelü minke lem telidü'n-nisâu ve tevâled
 Bûşra'l-havâtifi en kad vulide'l-Mustafâ ve hakka'l-kıyâm es-salât"¹⁷

1.1.2. Nebevî Faslı

Nevbe salât ile başlamakta ve salât ile nihayete ermektedir. Bu sebeple Ta'tîr metninin sonunda "Lem telidü'n-nisâu ve tevâled bûşra'l-havâtifi ve en kad vulide'l-Mustafâ ve hakka'l-kıyâm es-salât" derken ayağa kalkılır ve koro olarak icrâ edilen *Nebevî Faslı* (فصل النبوي) başlar.¹⁸

Nebevî Faslı'nda iki zamanlı darblar eşliğinde (düm-tek) "es-salât ve aleyke es-salât" şeklinde Hazreti Peygamber'e salavat getirilir. Bu sözler okunurken tekke mûsikisindeki perde kaldırma icrâsında yapıldığı gibi kademeli şekilde, en az üç en fazla yedi ses olmak şartı ile üst perdelere çıkılır ve fâtiha ile bu kısım sona erer ve oturulur.¹⁹

Oturdukları yerde zâkirler ve zikir reîsi iki zamanlı darblar vurmak şartı ile "Yâ Allâh" diyerek icrânın *Mülhak* denilen kısmına geçerler. Burada lafza-i Celâl'in sayısı zikir reîsinin takdirine kalmıştır. Yine bu kısımda da perde kaldırılır. Nevbede diğer icrâ türlerinden farklı olarak sadece perde kaldırma vardır, perde indirme icrâ edilmez. Arada zâkirlerden bazıları coşku ile velveleli ritimler vurabilirler fakat nevbede esas olan ritimlerin iki zamanlı olarak vurulmasıdır. Ritim hızlanarak devam eder. Bu hızlı kısımda sadece ritim sazlar vurulur, Lafza-i Celâl okunmaz.²⁰

Bu kısım sona erince arka saftaki zâkirler ayağa kalkarlar ve şuşuller okurlar.²¹ İstanbul'daki son dönem tekke kültüründe okunan "Talea'l-bedru aleynâ" ilahisine benzer olarak Nebevî Faslı'nda "Akbe'l-bedru aleynâ" ilâhisi okunur.²²

1.1.3. Tashîf

Nebevî Faslı'ndan sonra şeyh efendi ayakta duranların arasına geçer ve ellerini önde oturan nevbe reîsinin omuzlarına koyarak dua eder. Bu kısma Tashîf (تصحيف) adı verilir. Bu kısımda şeyh efendi tarafından Hz. Peygamber'e, Aktâb-ı Erbaa'ya, tasavvuf yolunun diğer büyüklerine, bu yolun evlatlarına yani bu yolda hizmet eden, gayret gösteren müritlere duâ edilir. Tashîf okuyan kişinin takdirine bağlı olarak uzatılır ya da kısaltılır.²³

1.1.4. Meydan Açılması (يفتحون الميدان)

Nebevî Faslı bittikten sonra nevbe reîsinin arkasında bulunan *meydan* nakîbi (نقيب الميدان), nevbe reîsinin karşısında oturan şeyh efendiye gider ve meydanı açmak için izin ister. Meydan nakîbi, nevbe reîsi ve şeyh efendi arasında düz bir hat şeklinde olan bu mesafeyi üç adımda almalıdır ve her adımında durur, ayaklarını mühürler ve "el-fâtihâ" der. Orada bulunan herkes Fâtihâ

¹⁷ Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, İstanbul: 2017, 00:00:00-00:01:52.

¹⁸ Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

¹⁹ Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:01:52-00:02:51.

²⁰ Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:02:52-00:05:19.

²¹ Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:05:20-00:12:58.

²² Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

²³ Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021; Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:13:40-00:14:22.

sûresini okur. Üçüncü adımında şeyh efendinin önüne gelen *meydan nakîbi* şeyh efendinin elini öper, mukabele eder ve meydanı açmak için *destûr* alır. Ayrıca şeyh efendinin yanında postta oturan diğer halifeler ile de mukabele eder, izin alır. Daha sonra geriye döner ve nevbe reîsi ve onun yanındakilerden *destûr* alır ve yerine geçer. Meydan nakîbi bu gidiş ve gelişini nevbe reîsinin sağ tarafından başlatır ve sol tarafından nihayete erdirir. Böylece bir daireyi tamamlamış olur.²⁴

Bu kısımdan sonra *nâşid* yani zâkirlerden neşide okuyan biri, nevbenin icrâ sebebine göre uygun olan neşideyi okumaya başlar. Nevbetü'l-Cûk solo okunmaya başlanır fakat devam eden kısımlarında yer yer koro eşlikle beraber icrâ edilmektedir. Bu neşideye bir örnek olarak Nevbetü'l-Cûk'un başında okunan neşideyi örnek gösterebiliriz:

“Yâ Fettâhu Yâ Alîme'l-meded, yâ seyyidi yâ rasûlallâhi'l-meded.

Ashâb-ı rasûlillâhi'l-meded âli beyti râsulillâhi'l-meded, yâ men nahru fi hadratihî ve hmâru'l-meded.

Bi hurmetike yâ seyyide'l-kevneyn ve imâme'l-harameyn eş-şerîfu, dâire'l-kademeyn külle aleme'l-hudâ,

Yâ men atâ' bi'l-mu'cizâti ve mellehû, tabaka'l-bâid ve kâle enne Muhammedun,

Muhammedun sallu aleyke ilâhu'l-arşı dâimen ebeden kum finâ şâfian yâ rasûlallâh aleyk,

salavâtullah minallâh aleyke selâm

es-Salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Seyyidenâ yâ rasûlallâh aleyk, salavâtullah minallâh aleyke selâm

es-Salâtu ve's-selâmu aleyke yâ habîbenâ ve habîballâh aleyk, salavâtullah minallâh aleyke selâm

es-Salâtu ve's-selâmu aleyke yâ hayra halkillâhi ve hâteme rusulillâh aleyk, salavâtullah minallâh aleyke selâm

Celle ve alâ zâtüke ve ashâbüke ve li beytike ecmaîn”²⁵

Okunan neşideden sonra ilâhiler (şuğuller) okunur. İlahiler ritim olarak hızlandıktan bir müddet sonra yerini iki zamanlı vuruşlara bırakır. Kısa süre içerisinde ritim sazların darbları hızlanır ve bölüm sona erer.²⁶

1.1.5. Celâlî Faslı (فصل الجلالی)

Celâlî Faslı'nda²⁷ herkes ayağa kalkar, yan yana geçerek halka şeklini alır ve kelime-i tevhid zikri başlar. Celâlî Faslı İstanbul tekke geleneğinde kıyam zikrine karşılık gelmektedir ve ayrıca isimlendirilen alt bölümlere sahiptir. Kelime-i tevhîd zikri devam ederken arada neşideler okunur. Kelime-i Tevhîd zikrinin ardından “Yâ rabbenâ leke'l-Hâmid” zikri başlar. Bu kısma Hâmid (حميد) adı verilir. Bu zikir devam ederken yine münacaat içerikli neşideler okunur. Celâlî Faslı'nda bu kısma kadar ritim sazlar kullanılmaz.²⁸

Daha sonra *İsm-i Celâl* (Allâh) zikrine geçilir. Bu kısım Sâvî (صاوی) diye isimlendirilir.²⁹ Sâvî bu kısmı tertîb eden kişinin ismidir ve ona nispet edilerek bu isimlendirme yapılmıştır.³⁰ Sâvî kısmı İsm-i Celâl ile devam ederken zâkirler tek tek, birkaç kaside okurlar.³¹

Kasidelerden sonra topluca “Allah Allah ağısna Yâ Kerîm Allâh” ilahisi okunur. İlahi hızlanır ve tekrar topluca İsm-i Celâl zikrine geçilir. Ritim ve zikir şeyh efendinin takdirine bağlı olarak bir müddet hızlanarak devam eder ve sona erer.³²

²⁴ Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâli ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

²⁵ Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâli ve Şeyh Hasan el-Keyyâli idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:14:23-00:17:20.

²⁶ Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâli ve Şeyh Hasan el-Keyyâli idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:17:21-00:36:30.

²⁷ Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâli ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

²⁸ Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâli ve Şeyh Hasan el-Keyyâli idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:36:45-00:43:54.

²⁹ Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâli ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.

³⁰ Şeyh Hasan el-Keyyâli ile yapılan görüşme, Tekirdağ: 26 Mart 2022.

³¹ Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâli ve Şeyh Hasan el-Keyyâli idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:43:55-00:47:09.

³² Sevil, Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâli ve Şeyh Hasan el-Keyyâli idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı, 00:47:09-00:48:27.

Kısa bir duraklamadan sonra şeyh efendi “Allâh Allâh Hû Allâh” lafızlarını telkin eder. Celâlî Faslı'nın bu kısmına *Hammârî* (حماری) adı verilir. Bu kısımda ritim sazlar bırakılır, perde kaldırılır. Zâkirler “Allâh Allâh Hû Allâh” zikrine devam ederken bu değişen perdeye uyum göstererek zikre devam ederler ve yine bu kısımda kasideler okunur.³³

Zikir hızlanarak devam eder ve şeyh efendinin takdiri ile *Demdeme* kısmına geçilir. Demdeme zikri son dönem İstanbul tekke geleneğinde de hem isim hem uygulama olarak görülmektedir.³⁴ Bu kısımda zikir olarak İsm-i Celâl (Allâh) devam eder. Ritim sazlar tekrar çalınmaya başlar ve nevbe reisinin işareti ile zâkirlerden biri kaside okur.³⁵

Kaside nihayete erince bir ya da birkaç zâkir tarafından “Keşefe'l-mahbûb an kalbi'l-muhtâr” ilahisi okunur. Bu esnâda devam eden zikir ritim sazların da eşliği ile hızlanır ve bir müddet devam ettikten sonra nihayete erer. Ritim sazlar burada daha önce olduğu gibi hızlanarak darbları ile zikrin önüne geçerler.³⁶

Demdeme kısmı sona erince zikir reîsi bir adım öne çıkar ve “Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerike lek lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şeyin kadîr. El-Fâtihâ” der ve topluca “Allahümme salî alâ seyyidînâ muhammed” diyerek Hz. Peygamber'e salavat getirilir. Üç salavât ve fâtihanın ardından nevbe reîsi şeyh efendinin elini öper. Burada Celâlî Faslı sona erer ve şeyh efendi bir dua yapar. Duanın bitimi ile “Yâ âlî fi külli ulûm yâ sâmedu el- mazlum” ilahisi topluca okunur. Böylece Celâlî Faslı'nın sona ermesi ile nevbe sona ermiş olur.³⁷

2. Neşîde ve İlâhi Örnekleri

³³ Sevil, *Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı*, 00:48:27-00:50:04.

³⁴ Halil Bedii Yönetken, “Kıyâmî Zikirler ve Türk Dinî Raksları”, *Tasavvuf Kitabı*, haz. Cemal Çiftçi (İstanbul: Kitabevi, 2003), 237; Mehmet Nuri Uygun, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/412; Nuri Özcan, “Devran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/250.

³⁵ Sevil, *Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı*, 00:50:05-00:52:06.

³⁶ Sevil, *Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı*, 00:52:06-00:53:26.

³⁷ Sevil, *Şeyh Muhammed Bâkir el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî idaresinde yapılan nevbe icrâsı video kaydı*, 00:53:27-00:56:56.

Ta'tîr

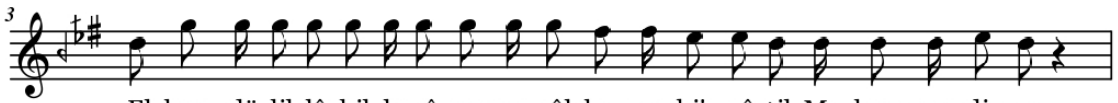
Solo

Bis mîl lâ hir rah mâ nir ra hîm El ham dü lil lâ hil le zî

nev va rel kâ i nâ ti bi tal a ti hay ril be riy ye

El ham dü lil lâ hil le zî nev ve râ l kev ne bi'z zâ til Mu ham me diy ye

El ham dü lil lâ hil le zî he dâ nâ

li hâ zâ

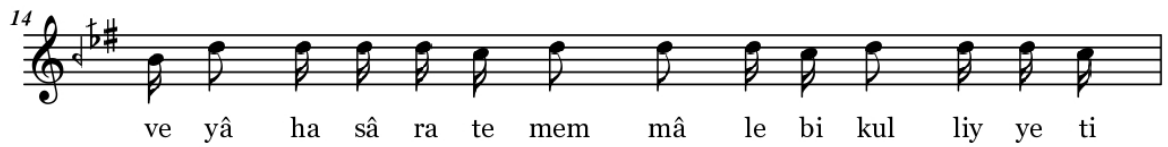
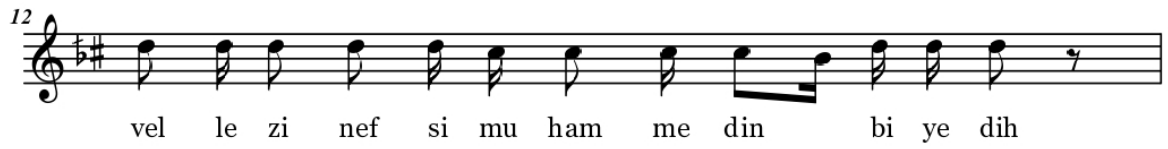
ve mâ kün nâ li neh te di yel ev lâ en he dâ nal lâh

Ve eş he dü en la i lâ he il lal la hil

va hi dil e had fi zâ ti hil a liy ye

17

lem te râ kad tu ay nun ve ec me lu min ke

18

lem te li dün ni sa u ve te vâ led büş ral ha vâ ti fi

19

en kad vu li del Mus ta fa ve hak kal kı yam

Koro

20

es sa la t

21

ve se la m

22

ve a leyk ve se la t

23

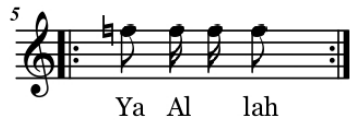
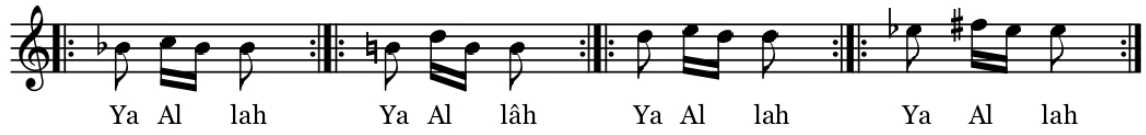
ve se la m ve a leyk vel ham dü lil la lâ hi

24

ve se lâ m

Mülhak

Nevbetü'l-Cu'k

♩ = 90
solo

Ya Fet tâ hu Ya A li mül me ded

2
Ya Sey yi di Ya Re Sû lal la hil me ded

3
As ha bu Re sû lul lâ hil me ded â li bey ti Ra sû lul lâ hil me ded

4
Ya men nah ru fi had ra ti him ve hı mâ rul me ded

5
Bi hur me ti ke yâ sey yi del kev neyn

6
koro
ve i mâ mül ha ra meyn eş şe ri fi

7
solo
Da i rel ka de meyn kül li a le mel Hu dâ

8 koro
 Yâ men a ta bil mu ci za ti ve mel le hu

9
 Ta ba kal ba id ve ka le en te Mu ham me dun

10 solo
 Mu ham me dun sal li a ley ke i la hul ar şî da i men e be den

11 koro
 kum fi na şa fi an ya Ra su lal lah a leyk

12
 sa la va tul lah mi nal lah a ley ke se lam

13 solo
 Es sa la lat ve se la mu a ley ke

14 koro
 ya sey yi de na ya Re sût lal lah a leyk

15
 sa la va tul lah mi nal lah a ley ke se lam

16 solo
Es sa lat ve se la mu a ley ke

17 koro
ya Ha bi be na ve Ha bî lal lah a leyk

18
sa la va tul lah mi nal lah a ley ke se lam

19 solo
Es sa lat ve se la mu a ley ke

20 koro
ya Hay ra hal kıl la hi ve hâ te me ru su lil lah a leyk

21
sa la va tul lah mi nal lah a ley ke se lam

22
Cel le ve a la za ti ke ve as ha bi ke ve li bey ti ke

23
ec me î n ec ma î n

Rast Şuğul

Allâh Allâh Ağisnâ Yâ Rasûlallâh

Al lah Al lah a ğis na Ya Ra su lal lah ya a zî mel

6 cah a ley ke sa la va tul lah Ah Al lah Al lah a ğis

11 na Ya Ra su lal lah ya a zî mel cah a ley ke sa la va tul

16 lah

Hüseyni Şuğul

Yâ Âlî Bi Külli Ulûm

♩ = 190

Ya a li bi kül li u lum Ya sa me du el maz lum

3 La te de al fi had ra ti na şa ki yan ve la mah rum Ya Al lah Ya Al lah

6 Ya Al lah

Sonuç

Nevbe, mûsikîmizin yüzyıllar boyu çeşitli sebeplere binaen icrâ edilmiş, sosyal hayatın içerisinde aktif bir şekilde var olmuş bir formudur. Geçtiğimiz yüzyılda ise gerek değişen mûsikî anlayışı gerekse tasavvufî kültüre dair izlerin silinmesi ile bu form icrâ edilmez olmuştur. Aynı kültür havzası içerisinde olduğumuz İdlib'de ise bu form yüzyıllardır icrâ edilegeldiği gibi günümüze ulaşmayı da başarabilmiştir. Kayıt altına alınmayan ve tespit edilemeyen her bilgi, medeniyet ve kültür haritamızın eksik bir parçasıdır. Bu parçaların tamamlanmasına katkıda bulunma arzusu ile ele alınan yaklaşık bir saatlik nevbe kaydı üzerinden nevbenin adım adım nasıl icrâ edildiği incelenmiş ve sırası ile bu ritüelin icrâsı anlatılmıştır. Şimdiye kadar kaynaklarda nevbenin birkaç bölümden oluştuğu ve bu şekilde icrâ edildiği söylenegelmiştir. Yapılan bu çalışma sonucunda nevbe tertibinin ana bölümlerinin yanı sıra birçok alt bölüme de sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Örnek olarak *Ta'tîr*, *Nebevî Faslı*, *Tashîf*, *Nebetü'l-Cûk*, gibi alt bölümlere ayrılmıştır ve *Celâlî Faslı*, *Sâvî*, *Hammârî* ve *Demdeme* gibi bölümler ile devam eden bir tertib halinde icrâ edilmiştir. Her bölümün kendine has bir seyri ve icrâsı vardır. Ayrıca bölümlerin her biri nihayete ererken aynı ritim saz icrâları görülmüştür. Nevbeye Hz. Peygamber'e salât ederek başlanmış ve yine aynı şekilde nihayete erdirilmiştir. Nevbenin en belirgin unsuru ise iki zamanlı (düm-tek) ritimlerin sıklıkla bu icrâyâ eşlik etmesidir. Özellikle bölüm sonlarında bu durum oldukça dikkat çekicidir. Bu hususlar da nevbe icrâsına dair elde edilen bulgulardandır. Nevbe içerisinde icrâ edilen ilahi ve neşidelerden örnekler sunularak tekke mûsikîsi repertuarına yeni eserler ile katkıda bulunulmuştur. Bunların yanı sıra hakkında oldukça sınırlı bilgi bulunan ve nevbe icrâsını gerçekleştiren kişilerin müntesibi olduğu Keyyâliyye tarîki ve kurucusu İsmail Keyyâlî hakkında bilgiler verilmiştir.

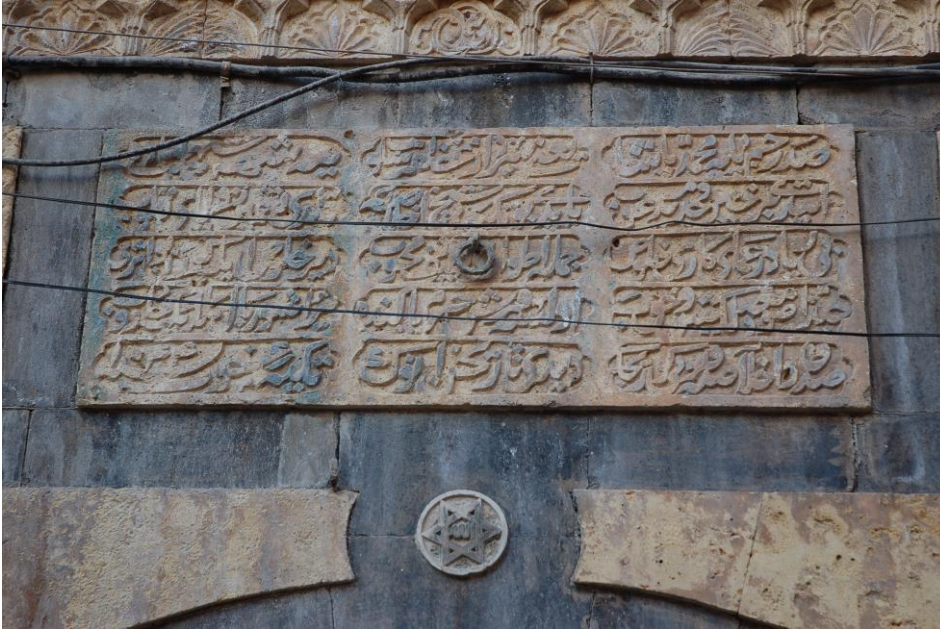
Kaynakça

- Agayeva, Süreyya. “Nevbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2002.
- El-Keyyâlî, Muhammed Salih. *er-Risâletü'l-Keyyâliyye*. Halep: 1994.
- Gümüş, Yüce. “Tulûb-i Nevbe'ye Dair”. *Keşkül Dergisi*. 34/116-121. İstanbul: Sufi Kitap, 2015.
- Özcan, Nuri. “Devran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/250. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 2/683. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Revnakoğlu, Cemalettin Server. *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*. haz. Mehmet Doğan Bayın-İsmail Dervişoğlu. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2003.
- Sevil, Hasan. *Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ve Şeyh Hasan el-Keyyâlî İdaresinde Yapılan Nevbe İcrası Video Kaydı*. İstanbul: 2017.
- Şemseddin Sâmî. *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.
- Tahrallı, Mustafa. “Rifâiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/99-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Tekfurdağlı, eş-Şeyh el-Hâc Hâfız Mehmed Rıfat Efendi. *Ebhe'n-nagâmât fi terennümâtî'l-ilâhiyyât*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 1316.
- Tevakku Sözlük. <https://tevakku.com/> (Erişim tarihi: 27.01.2022)
- Topaloğlu, Bekir- Karaman, Hayreddin. *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*. İstanbul: 1980.
- Uygun, Mehmet Nuri. “Zikir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Vassaf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Akkuş, Mehmet – Yılmaz, Ali. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Yönetken, Halil Bedii. “Kıyâmî Zikirler ve Türk Dinî Raksları”. *Tasavvuf Kitabı*. haz. Cemal Çiftçi. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Şeyh Muhammed Bâkır el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Bursa: 7 Kasım 2021.
- Şeyh Hasan el-Keyyâlî ile yapılan görüşme, Tekirdağ: 26 Mart 2022.

Ekler

Resim 1: Halep Keyyâlî Dergâhı (Hasan Sevil ArŐivi)

Resim 2: Halep Keyyl Dergh Kitbesi (Hasan Sevil ArŐivi)